

FARŞÇA BİRLEŞİK SÖZCÜKLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KULLANILIŞLARI ÜZERİNE ON THE USE OF PERSIAN COMPOUND WORDS IN TURKEY TURKISH

Burhan BARAN*

Öz

Türklerin İranlılarla komşu olması, siyasi ve ticari ilişkiler, Türk yazar ve şairlerinin Fars dili ve edebiyatından etkilenmeleri sonucu Türkçeyle Farsça arasında bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu etkileşimle birlikte Farsça sözcükler Osmanlı Türkçesinde önemli ölçüde kullanılır olmuştur. Böylece Türk dilinde Türkçe, Arapça ve Farsçadan sözcükler ve şekiller barındıran Osmanlı Türkçesi dönemi başlamış ve bu dönem yüzyıllarca devam etmiştir. Alıntı sözcükler bakımından Arapça ağırlıklı olan Osmanlı Türkçesinde Farsça sözcükler, Farsça yapıtlı tamlamalar ve birleşik sözcükler de pek çok kullanılmış, bu da onun ağır ve süslü bir dil olarak nitelendirilmesinde küçümsenmeyecek derecede rol oynamıştır. Türk dilinin sadeleştirilme çabalarıyla Farsça sözcük ve şekillerin önemli bölümü Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Ancak Osmanlı Türkçesinde pek çok kullanılan yapılardan biri olan Farsça birleşik sözcüklerden bazıları günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. İşte bu makalede Farsçadan Osmanlı Türkçesine geçmiş olup varlığını Türkiye Türkçesinde de sürdüren birleşik sözcükler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Farsça, Türkiye Türkçesi, Birleşik Sözcükler.

Abstract

As result of Turks and Iranians beings neighbours, political and trade relations, and the influence of Persian language and literature on Turkish writers and poets, an interaction occurred between Turkish and Persian languages. With this interaction, Persian words started to be used in Ottoman Turkish to a considerable extent. Thus, the period of Ottoman Turkish that contained Turkish, Arabic and Persian words in Turkish language began, and this period continued for centuries. Dominated by Arabic in terms of loan words, Ottoman Turkish also used Persian words, Persian possessive constructions and compound words extensively, which played no small part in its description as an elaborate and ornate language. With the efforts to simply Turkish language, a significant portion of the Persian words and forms fell into disuse in Turkey Turkish. However, some of the Persian compound words which were widely used in Ottoman Turkish are also used in Turkey Turkish today. This study discusses compound words that were borrowed from Persian language by Ottoman Turkish and are still used in Turkey Turkish in the present day.

Keywords: Persian, Turkey Turkish, Compound Words.

Giriş

Alıntı sözcükler, Türk dili söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu alıntı sözcüklerin oranı dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Eski Türkçe döneminde, alıntı sözcük oranı sonraki dönemlere göre daha düşüktür. İslamiyet'in kabulünden sonra özellikle dinî etkilerden dolayı Arapça sözcükler, Türk diline girmeye başlamış ve sonraki dönemlerde dilimizdeki Arapça sözcüklerin oranı giderek artmıştır. Bunun dışında Türlerin İranlılarla olan siyasi, ticari ve edebî ilişkileri Farsçayla Türkçe arasında sözcük alışverişine neden olmuştur. Bu durum Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan Osmanlı Türkçesini doğurmuştur. Yüzyıllarca süren bu dönem Türkçesinde Arapça sözcükler ağırlıklı olmakla birlikte Farsça sözcükler de pek çok kullanılmıştır. Ayrıca şekil özelliği olarak Farsça yapıtlı tamlamalar ve Farsça birleşik yapılar da belirgin bir biçimde Osmanlı Türkçesinde yerini almıştır. Türk dilinin sadeleştirilme çabalarıyla Farsça sözcük ve şekillerin önemli bölümü Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Ancak Osmanlı Türkçesinde pek çok kullanılan yapılardan biri olan Farsça birleşik sözcüklerden bazıları günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu sözcüklerden abdest, canavar, dürbün hoşaf gibi bazılarının kullanımı daha sık; abdesthane, canhıraş gibi bazılarının kullanımı ise daha nadirdir. Biz bu makalemizde Farsçadan Türkiye Türkçesine geçmiş olup kullanımı sık veya nadir olan birleşik sözcüklerden tespit ettiklerimizi sunacağız. Amacımız Türk dilinin köken bilgisi çalışmalarına katkıda bulunmaktır.

Makalemizde incelediğimiz sözcükleri alfabetik olarak sıraladık. Hangi sözcüklerden oluştuğunu belirtip bu sözcüklerin Farsçada kullanılan anlamlarını ayrı ayrı verdik. Çok anlamlı sözcüklerin tüm anlamlarını değil, birleşik sözcüğün oluşmasında etken olan anlamlarını verdik. Örneğin abdest sözcüğünü oluşturan ab 25, dest 13 (Far.S: 1, 700); sermaye sözcüğünü oluşturan ser 31, maye 10 anlamıyla (Far.S: 295, 862) Farsça-Türkçe Sözlük'te geçmektedir. Ab'ın "su", dest'in "el", ser'in "baş" maye'nin ise "asıl, para,

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, b.baran@dicle.edu.tr

mal, servet" anlamları abdest ve sermaye sözcüklerinin oluşmasında etken olan anlamlardır. Biz de sözcüğün sadece bu anlamlarını verdik. Bu konuda Farsça-Türkçe Sözlük ana kaynağımız olmakla birlikte gerekli gördüğümüz yerlerde Osmanlı Türkçesi sözlükleri ve Farsça grameriyle ilgili çalışmalara başvurduk. Ardından Farsça birleşik sözcüğün Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan anlamını belirttik. Tespit ettiğimiz sözcüklerin kullanım alanı hakkında daha iyi fikir verebilmek için sözcüklerin abdest bozmak, trafik canavarı, laf cambazı gibi Türkiye Türkçesinde geçtiği birleşik yapılara da değindik. Bu konuda ise Türk Dil Kurumu Yayınları Türkçe Sözlük'ü esas aldık. Ancak çok anlamlı sözcüklerin ilk 2 veya 3 anlamını vermekle yetindik. Örneğin sözlükte serbest sözcüğüne 8 (TS: 1732), çapraz sözcüğüne 5 anlam (TS: 394) verilmiştir. Biz makalemize bu sözcüklerin ilk iki anlamını aldık.

Farsçadan Türkiye Türkçesine Geçen Birleşik Sözcükler ve Kullanılışları

abdest: (Far. ab+dest) Farsçada "su" anlamındaki ab (Far.S: 1) ve "el" anlamındaki dest (Far.S: 700) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. Müslümanların, bazı ibadetleri yapabilmek için belli bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma. 2. idrar ve dışkı yapma" anlamlarında kullanılmaktadır. Abdest almak, abdest bozmak, abdest bozulmak, abdest tazelemek, abdesti gelmek, abdesti kaçmak (TS: 3) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

abdesthane: (Far. ab+dest+hane) Farsçada "su" anlamındaki ab (Far.S: 1), "el" anlamındaki dest (Far.S: 700) ve "ev" anlamındaki hane (Far.S: 637) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "tuvalet" (TS: 3) anlamıyla geçmiştir.

bedbaht: (Far. bed+baht) Farsçada "kötü, fena, nahoş, çirkin, müfsit" anlamlarına gelen "bed" (Far.S: 274) ve "talih" anlamına gelen baht (Far.S: 272) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "mutsuz, bahtsız, talihsiz" anlamlarıyla yer almaktadır. Sözcük bedbaht etmek ve bedbaht olmak (TS: 231) birleşik yapılarında da yaşamaktadır.

cambaz: (Far. can+baz) Farsçada "ruh, nefes, aziz, değerli" anlamlarına gelen can (Far.S: 543) ve bahten (oynamak) mastarından türeyip "oyuncu, oynayan" anlamına gelen baz (Timurtaş 1999: 293, OTAL: 74) sözcüklerinden oluşmuştur. TS'de sözcüğe verilen 5 anlamdan ilk 3'ü şudur: "1. yerde ve tel, at, bisiklet, ip, vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimse, akrobat. 2. at alıp satan veya yetiştiren kimse. 3. usta, becerikli kimse." Cambazhane, at cambazı, dil cambazı, ip cambazı, kelime cambazı, laf cambazı, söz cambazı, tel cambazı (TS: 343) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılardan bazılarıdır.

canavar: (Far. can+aver) Farsçada "ruh, nefes, aziz, değerli" anlamlarına gelen can (Far.S: 543) ve averden (getirmek) mastarından türeyip "getiren, taşıyan" anlamına gelen aver (Timurtaş 1999: 292, OTAL: 54) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. masalarda sözü geçen yabancı, yırtıcı hayvan. 2. köpek balığı. 3. kurt, domuz vb. cana kıyan yabancı hayvanı" anlamlarıyla kullanılmaktadır. Canavar gibi, canavar kesilmek, canavar düdüğü, canavar otu, ayaklı canavar (TS: 347) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

canhıraş: (Far. can+hıraş) Farsçada "ruh, nefes, aziz, değerli" anlamlarına gelen can (Far.S: 543) ve hıraşiden (tırmalamak) mastarından türeyen, "tırmalayan" anlamındaki hıraş (Timurtaş 1999: 293, OTAL: 363) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "yürek paralayan, kulak tırmalayan, acı, tüyler ürpertici" (TS: 348) anlamı mevcuttur.

çiğerpere: (Far. çiger+pare) Farsçada "çiğir, keder, şefkat, gönül" anlamlarına gelen çiger (Far.S: 561) ve "parça, bölüm" anlamındaki pare (Far.S: 346) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "çok sevilen kimse" (TS: 369) anlamıyla yer almaktadır.

cömert: (Far. cevan+merd) Farsçada "genç, delikanlı, küçük" anlamlarına gelen cevan (Far.S: 575) ve "erkek, adam, mert, yiğit" anlamlarına gelen merd (Far.S: 1440) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör. 2. verimli" anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcük cömert davranmak (TS: 374) birleşik yapısında da bulunmaktadır.

çapraz: (Far. çep+rast) Farsçada "sol, ters, doğru olmayan" anlamlarına gelen çep (Far.S: 588) ve "sağ, doğru, düz, dik" anlamlarına gelen rast (Far.S: 748) sözcüklerinden oluşmuştur. TS'de sözcüğe verilen 5 anlamdan ilk 2'si şudur: "1. eğik olarak birbiriyle kesişen, 2. iki taraflı, karşılıklı." Çapraz almak, çapraz sarmak, çaprazda sürmek (TS: 394) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılardan bazılarıdır.

çarşaf: (Far. çader/çador+şeb) Farsçada "çadır, örtü" anlamlarına gelen çader/çador (Far.S: 585) ve "gece, akşam" anlamlarındaki şeb (Far.S: 942) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "1. yatağın üstüne serilen veya yorgan kaplanan bez örtü. 2. kadınların kullandığı ve baştan örtülen, pelerinli, eteklikli sokak giysisi" anlamlarıyla yerleşmiştir. Çarşaf gibi, çarşafa dolanmak, yatak çarşafı (TS: 398) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılardan bazılarıdır.

çarşamba: (Far. çar+şenbe) Farsçada "dört" anlamındaki çar (Far.S: 585) ve "cumartesi, gün" anlamlarına gelen şenbe (Far.S: 971) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "haftanın dördüncü günü, salı ile perşembe

arasındaki gün" anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük çarşamba karısı ve çarşamba pazarı (TS: 398) birleşik yapılarında da geçmektedir.

çarşı: (Far. çar+su) Farsçada "dört" anlamındaki çar (Far.S: 585) ve "yön, taraf, yan" (Far.S: 916) anlamlarına gelen su sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "dükkanların bulunduğu alışveriş yeri." anlamıyla geçmiştir. Çarşı pazar dolaşmak, çarşı ağası, çarşı ekmeği, kapalı çarşı (TS: 399) sözcüğün bulunduğu birleşik yapılardan bazılarıdır.

çerçeve: (Far. çar+çube) Farsçada "dört" anlamındaki çar (Far.S: 585) ve bazı anlamları "kamçı, sopa, değnek" olan çube (Far.S: 604) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "1. resim, yazı, ayna vb.ni süslemek veya bir yere asabilecek duruma getirmek için bunlara geçirilen kenarlık. 2. kapı, pencere ile bunların cam veya tablalarının yerleştirilmiş olduğu kenarlık. 3. bir konunun, bir düşünce alanının sınırları veya bu sınırlar içindeki alan." anlamlarıyla geçmiştir. Sözcük çerçeve anlaşma (TS: 416) birleşik yapısında da varlığını sürdürmektedir.

çeyrek: (Far. çar+yek) Farsçada "dört" anlamındaki çar (Far.S: 585) ve "bir, tek" anlamlarına gelen yek (Far.S: 1775) sözcüklerinden oluşmuştur. TS'de sözcüğe verilen 5 anlamdan ilk 2'si şudur: "1. dörtte bir. 2. on beş dakikalık zaman dilimi." Çeyrek altın, çeyrek final, çeyrek son, ilk çeyrek, son çeyrek (TS: 421) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

çirkef: (Far. çirk+ab) Farsçada "irin, pislik, kir" anlamlarına gelen çirk (Far.S: 590) ve "su" anlamındaki ab (Far.S: 1) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "1. pis ve bulanık su. 2. iğrenç ve bulaşkan (kimse veya şey)." anlamlarıyla yerleşmiştir. Sözcük çirkefe taş atmak, çirkefi üzerine sıçratmak (TS: 439) birleşik yapılarında da geçmektedir.

çünkü: (Far. çun+ki) Farsçada "çünkü, zira, gibi, mademki, nasıl, ne zaman" anlamlarına gelen çun (Far.S: 604) edatı ve "ki" (Far.S: 1243) bağlacından oluşmuştur. TT'ye "şundan dolayı, şu sebeple, zira" (TS: 456) anlamlarıyla yerleşmiştir.

dürbün: (Far. dur+bin) Farsçada "uzak" anlamındaki dur (Far.S: 726) ve diden (görmek) masterından türeyip "gören, görücü" anlamına gelen bin (Timurtaş 1999: 293, OTAL: 107) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. uzaktaki cisimlerin görüntülerini büyültmeye veya yaklaştırmaya yarayan, objektif ve oküler adlı iki mercekten oluşan optik alet, bakaç. 2. gözetleme deliği." anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Sözcük dürbünün tersiyle bakmak, çiçek dürbünü (TS: 588) birleşik yapılarında da kullanılmaktadır.

hastane: (Far. haste+hane) Farsçada "yaralı, yorgun, hasta" anlamlarındaki haste (Far.S: 649) ve "ev" anlamındaki hane (Far.S: 637) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "hastaların yatarak tedavi edildiği sağlık kurumu" anlamıyla geçmiştir. Hastaneye kaldırmak, akıl hastanesi (TS: 854) sözcüğün bulunduğu birleşik yapılardan bazılarıdır.

hoşaf: (Far. hoş+ab) Farsçada "iyi, güzel, tatlı" anlamlarına gelen hoş (Far.S: 665) ve "su" anlamındaki ab (Far.S: 1) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "şekerli suda, bütün veya dilimler halinde kaynatılmış meyve, komposto" anlamıyla yaşamaktadır. Hoşaf gibi, ayva hoşafı, kaysı hoşafı, üzüm hoşafı (TS: 901) sözcüğün geçtiği birleşik yapılardan bazılarıdır.

hoşbeş: (Far. hoş+baş) Farsçada "iyi, güzel, tatlı" anlamlarına gelen hoş (Far.S: 665) ve buden (olmak, bulunmak) masterından türeyip "ol, bekle, sabret" anlamlarına gelen baş (Far.S: 264, 314) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "hatır sormak amacıyla söylenen ilk sözler" anlamıyla geçmiştir. Sözcük hoşbeş etmek (TS: 901) birleşik yapısında da geçmektedir.

kezzap: (Far. tiz+ab) Farsçada "keskin, acı" anlamlarına gelen tiz (Far.S: 528) ve "su" anlamındaki ab (Far.S: 1) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "derişik nitrik asit" (TS: 1150) anlamıyla yerleşmiştir.

kindar: (Far. kin+dar) Farsçada "düşmanlık, nefret, intikam" (Far.S: 1247) anlamındaki kin ve daşten (tutmak, sahip olmak, bulunmak) masterından türeyip "tutan, sahip" anlamlarını veren dar (Far.S: 678, 679; Timurtaş 1999: 293; OTAL: 165) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "kinci, kinli" (TS: 1183) anlamıyla kullanılmaktadır.

lades: (Far. yad+dest) Farsçada "hatırlama, anma" anlamındaki yad (Far.S: 1768) ve "el" anlamındaki dest (Far.S: 700) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "tavuğun lades kemiğini iki kişinin birer ucundan tutarak kırması, birinin bir şeyi "aklımda" veya "hatırımında" demeden ötekinden almasıyla yenilmiş sayılarak biten oyun," anlamıyla yaşamaktadır. Sözcük, lades tutuşmak, lades kemiği ve lades oyunu (TS: 1292) birleşik yapılarında da geçmektedir.

lafügüzaf: (Far. laf+ü+güzaf) Farsçada "boş söz, palavra, iddia" anlamındaki laf (Far.S: 1301) "ve" bağlacının yerini tutan ü, "boş, anlamsız, gereksiz" anlamlarına gelen güzaf (1269) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "boş söz." (TS: 1294) anlamıyla varlığını sürdürmektedir.

mehtap: (Far. meh+tab) Farsçada “ay” anlamındaki meh (Far.S: 1604) ve tabiden mastarından türeyip “parlayan, ışık veren, aydınlatan” anlamlarına gelen tab (Far.S: 442, 443) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “ay ışığı” anlamıyla geçmiştir. Sözcük, mehtaba çıkmak (TS: 1362) birleşik yapısında da kullanılmaktadır.

menteşe: (Far. bend+güşa/goşa) Farsçada “bağ, ip, bağlama, zincir, mafsal, boğum” anlamlarına gelen bend (Far.S: 310) ve güşaden/goşaden mastarından türeyip “açan, çözen” anlamlarına gelen güşa/goşa (Far.S: 1272, Timurtaş 1999: 294) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “kapı, pencere, mobilya kapakları vb. açılır kapanır şeylerde kullanılan, bir mille birbirine tutturulmuş, biri sabit, öbürü hareketli iki parçadan oluşmuş metal parça, reze” anlamlarıyla geçmiştir. Boy menteşe, cermen menteşe, paravan menteşesi (TS: 1370) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılarıdır.

meyhane: (Far. mey+hane) Farsçada “içki, şarap” anlamındaki mey (Far.S: 1610) ve “ev” anlamındaki hane (Far.S: 637) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “1. içki satılan ve içilen yer, içki yeri. 2. kabare.” anlamıyla yerleşmiştir. Sözcük, meyhane pilavı, koltuk meyhanesi, selatin meyhanesi (TS: 1386) birleşik yapılarında da geçmektedir.

nankör: (Far. nan+kur) Farsçada “ekmek, gıda, rızık, mal, servet” anlamına gelen nan (Far.S: 1645) ve “kör” anlamına gelen kur (Far.S: 1239) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’de “kendisine yapılan iyiliğin değerini bilmeyen kimse, iyilikbilmez.” (TS: 1456) anlamıyla yaşamaktadır.

nevruz: (Far. nev+ruz) Farsçada “yeni, taze” anlamlarına gelen nev (Far.S: 1693) ve “gün, gündüz” anlamlarına gelen ruz (Far.S: 787) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “1. eski takvimlere göre yılın ve baharın ilk günü sayılan martın yirmi birine rastlayan gün. 2. çiçekleri aslanağzına benzeyen, türlü renkte bir kır bitkisi” anlamlarıyla yerleşmiştir. Sözcük Nevruz Bayramı ve nevruz otu (TS: 1471) birleşik yapılarında da kullanılmaktadır.

padişah: (Far. pad+şah) Farsçada “koruyucu, taht, ulu” anlamlarındaki pad (Far.S: 342) ve “padişah, kral, büyük” anlamlarına gelen şah (Far.S: 938) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’de “Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan” anlamıyla yaşamaktadır. Sözcük padişah divanı (TS: 1562) birleşik yapısında da geçmektedir.

panzehir: (Far. pad+zehr) Farsçada “zehrin etkisini ortadan kaldıracı özelliği olan madde, antidot” anlamlarındaki pad (Far.S: 342) ve “zehir” anlamındaki zehr (Far.S: 824) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “zehrin etkisini yok etmek için kullanılan madde” (TS: 1568) anlamıyla geçmiştir. Sözcük panzehir otu ve panzehir taşı birleşik yapılarında da yer almaktadır.

perşembe: (Far. penc+şenbe) Farsçada “beş” anlamındaki penc (Far.S: 410) ve “cumartesi, gün” anlamlarına gelen şenbe (Far.S: 971) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’de “haftanın beşinci günü çarşamba ile cuma arasındaki gün” (TS: 1598) olarak kullanılmaktadır.

peşkeş: (Far. piş+keş) Farsçada “ön, önce, yan, huzur, kat” anlamlarına gelen piş (Far.S: 427) ve keşiden (çekmek) mastarından türeyip “çekme, çekiş, çeken” anlamlarındaki keş (Far.S: 1215) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’de “yaranmak amacıyla uygunsuz olarak verilen şey” (TS: 1601) anlamıyla yaşamaktadır. Sözcük peşkeş çekmek birleşik yapısında da geçmektedir.

peygamber: (Far. peygam+ber) Farsçada “haber, mesaj” anlamlarına gelen peygam (Far.S: 434) ve bürden (götürmek) mastarından türeyip “alan, getiren, götüren” anlamlarına gelen ber (Timurtaş 1999: 293, OTAL: 85) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “insanlara Tanrı’nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, elçi, resul, nebi” anlamıyla geçmiştir. Peygamber ağacı, peygamber balığı, peygamber çiçeği (TS: 1602) sözcüğün kullanıldığı birleşik yapılardan bazılarıdır.

rehber: (Far. reh+ber) Farsçada “yol” anlamına gelen reh (Far.S: 794) ve bürden (götürmek) mastarından türeyip “alan, getiren, götüren” anlamlarına gelen ber (Timurtaş 1999: 293, OTAL: 85) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “1. kılavuz. 2. birinin doğruyu bulmasına yardımcı olan, yol gösteren kimse veya şey, delil.” anlamıyla yerleşmiştir. Sözcük rehber öğretmen, adres rehberi, şehir rehberi, telefon rehberi (TS: 1649) birleşik yapılarında da geçmektedir.

sarhoş: (Far. ser+hoş) Farsçada “baş” anlamındaki ser (Far.S: 862) ve “iyi, güzel, tatlı” anlamlarına gelen hoş (Far.S: 665) sözcüklerinden oluşmuştur. TT’ye “1. alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan, esrik, mest, sermest, başı dumanlı, kafası iyi, kafası dumanlı, kafası kıyak. 2. bir şeyden çok fazla mutluluk duyan” (TS: 1703) anlamlarıyla geçmiştir. Sarhoş etmek, sarhoş olmak sözcüğün bulunduğu birleşik yapılardan bazılarıdır.

serbest: (Far. ser+best) Farsçada “baş” anlamındaki ser (Far.S: 862) ve besten (kapamak, bağlamak) mastarından türeyip “bağ, bağlama, kapatma” anlamlarına gelen best (Far.S: 295, 296) sözcüklerinden oluşmuştur. TS’de sözcüğe verilen 8 anlamdan ilk 2’si şudur: “1. hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi

davranabilen, erkin. 2. tutuklu veya bağımlı olmayan, özgür, hür." Sözcük, serbest bırakmak, serbest çalışmak (TS: 1732) birleşik yapılarında da mevcuttur.

serkeş: (Far. ser+keş) Farsçada "baş" anlamındaki ser (Far.S: 862) ve keşiden (çekmek) mastarından türeyip "çekme, çekiş, çeken" anlamlarındaki keş (Far.S: 1215) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "kafa tutan, başkaldıran" (TS: 1735) anlamıyla yaşamaktadır.

sermaye: (Far. ser+maye) Farsçada "baş" anlamındaki ser (Far.S: 862) ve "asıl, para, mal, servet" anlamlarına gelen maye (Far.S: 1341) sözcüklerinden oluşmuştur. TS'de sözcüğe verilen 4 anlamdan ilk 2'si şudur: "1. bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, başmal, kapital, meta 2. varlık, servet." Sözcük sermaye yapmak, sermaye doğrultmak, sermaye mal, sermaye piyasası, döner sermaye (TS: 1735) birleşik yapılarında da geçmektedir.

sersem: (Far. ser+sam) Farsçada "baş" anlamındaki ser (Far.S: 862) ve "sersemlik hastalığı, iltihaplanma, şişme, ateş" anlamlarına gelen sam (Far.S: 844) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. herhangi bilinci ve duyguları zayıflamış olan 2. düşünmeden hareket eden, ne yaptığının farkında olmayan." anlamıyla yer almaktadır. Sözcük sersem etmek, sersem gibi, sersem sepelek, uyku sersemi (TS: 1736) birleşik yapılarında da kullanılmaktadır.

şeftali: (Far. şeft+alu) Farsçada "iri, kaba, ucuz" anlamlarına gelen şeft (Far.S: 959) ve "erik" anlamına gelen alu (Far.S: 50) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. gülgillerden, ılıman bölgelerde yetişen, çiçekleri pembe renkli bir ağaç. 2. bu ağacın sulu ve tatlı meyvesi" anlamları mevcuttur. Sözcük yarma şeftali, et şeftalisi (TS:1854) birleşik yapılarında da bulunmaktadır.

şehzade: (Far. şeh+zade) Farsçada "şah, padişah, büyük" anlamlarına gelen şeh (Far.S: 975) ve zaden (doğmak) mastarından türeyip "doğmuş, doğma, oğul, asil" anlamlarına gelen zade (Far.S: 802) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san" (TS: 1856) anlamıyla kullanılmaktadır.

şekerpare: (Far. şeker+pare) Farsçada "şeker" anlamındaki şeker (Far.S: 961) ve "parça, bölüm" anlamındaki pare (Far.S: 346) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. çok tatlı bir kayısı çeşidi. 2. bir tür hamur tatlısı." (TS: 1857) anlamlarıyla yer almaktadır.

tezgâhtar: (Far. dest+gâh+dar) Farsçada "el" anlamındaki dest (Far.S: 700) sözcüğü, "yer bildiren" gâh (Timurtaş 1999: 270) eki ve daşten (tutmak, sahip olmak, bulunmak) mastarından türeyip "tutan, sahip" anlamlarını veren dar (Far.S: 678, 679; Timurtaş 1999: 293; OTAL: 165) sözcüğünden oluşmuştur. TT'de "kahve, gazino ve mağaza vb. yerlerde tezgâhta duran, satış yapan kimse." anlamıyla kullanılmaktadır. Sözcük, tezgâhtar ağız (TS: 1972) birleşik yapısında da mevcuttur.

tımarhane: (Far. tımar+hane) Farsçada "bakım, hizmet" anlamlarına gelen tımar (Far.S: 529) ve "ev" anlamındaki hane (Far.S: 637) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "akıl hastanesi" anlamıyla yerleşmiştir. Sözcük tımarhane kaçkını (TS: 1975) birleşik yapısında da geçmektedir.

tülbent: (Far. ter+bend) Farsçada "taze, yeni, nemli" anlamlarına gelen ter (Far.S: 474) ve "bağ, ip, bağlama, zincir, mafsal, boğum" anlamlarına gelen bend (Far.S: 310) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'ye "1. ince ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez. 2. bu bezden yapılmış başörtüsü" (TS: 2018) anlamlarıyla geçmiştir.

yahut: (Far. ya+hod) Farsçada "ya, ya da, yahut" anlamlarına gelen ya (Far.S: 1768) ve "kendi, kendisi, bizzat" anlamlarındaki hod (Far.S: 662) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. veya, ya da. 2. bir düşünceden cayıldığında daha doğrusu, iyisi anlamlarında kullanılan bir söz." (TS: 2109) anlamıyla yaşamaktadır.

yekdiğeri: (Far. yek+diger) Farsçada "bir, tek" anlamlarına gelen yek (Far.S: 1775) ve "başka, öteki" anlamlarına gelen diğer (Far.S: 712) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "bir diğeri, ötekisi" (TS: 2159) anlamıyla kullanılmaktadır.

yekpare: (Far. yek+pare) Farsçada "bir, tek" anlamlarına gelen yek (Far.S: 1775) ve "parça, bölüm" anlamındaki pare (Far.S: 346) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "1. bir parçadan oluşan, tek parça, bütün. 2. tek parça olarak, bütün olarak." (TS: 2159) anlamıyla yer almaktadır.

zampara: (Far. zen+pare) Farsçada "kadın" anlamına gelen zen (Far.S: 817) ve "parça, bölüm" anlamındaki pare (Far.S: 346) sözcüklerinden oluşmuştur. TT'de "sürekli kadın peşinde koşan, kadınlara düşkün erkek, kadıncıl, zendost" (TS: 2223) anlamıyla kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan Farsça 50 birleşik sözcük incelenmiştir. Bu birleşik sözcüklerden sık kullanılanlar olduğu gibi nadir kullanılanlar da vardır. Örneğin abdest, dürbün hoşaf gibi bazılarının kullanımı daha sık, abdesthane, canhıraş gibi bazılarının kullanımı ise daha nadirdir.

Bazı birleşik sözcükler ses ve anlam bakımından Farsçada olduğu gibi; bazıları ise çeşitli ses olaylarına uğrayarak veya anlamlarından bazılarını yitirerek Türkiye Türkçesine geçmiştir. Örneğin abdest, cambaz, canavar gibi bazı birleşik sözcükler Farsçada çok anlamlı olup bazı anlamlarını yitirerek Türkiye Türkçesine geçmiştir.

İncelediğimiz sözcükler, ses bilgisi açısından şu özelliklere sahiptir:

cambaz<can+baz, çarşamba<çar+şenbe ve perşembe< penc+şenbe sözcüklerinde “b” ünsüzü; zampara<zen+pare sözcüğünde ise “p” ünsüzü “n”yi kendisi gibi dudak ünsüzü olan “m”ye dönüştürmüş, böylece ünsüz benzeşmesi meydana gelmiştir.

canavar<can+aver (a<e), çünkü<çün+ki (ü<i), dürbün<dur+bin (ü<i), hoşbeş<hoş+baş (e<a), nankör<nankur (ö<u), peşkeş<piş+keş (e<i), şeftali<şeftalu (i<u), tımarhane<tımar+hane (ı<i) sözcüklerinde ünlü değişimleri meydana gelmiştir.

hoşaf<hoş+ab (f<b), mehtap<meh+tab (p<b) sözcüklerinde ünsüz değişimleri meydana gelmiştir.

yahut<ya+hod (u<o, t<d), çarşı<çar+su (ı<u, ş<s), çirkef<çirk+ab (e<a, f<b) sözcüklerinde ünlü ve ünsüz değişimleri meydana gelmiştir.

çeyrek<çar+yek “a” ünlüsünün “e”ye dönüşmesiyle “ünlü değişimi” “r” ve “y” ünsüzlerinin yer değiştirmesiyle de göçüşme olayı meydana gelmiştir.

hastane<haste+hane: hane sözcüğündeki “h” ünsüzünün düşmesi sonucu bu sözcükte ünsüz düşmesi meydana gelmiştir.

tezgâhtar<dest+gâh+dar sözcüğünde “d” ünsüzleri “t”ye dönüşmüş, dest sözcüğünün sonundaki “t” ise düşmüştür. Böylece ünsüz değişimi ve ünsüz düşmesi meydana gelmiştir.

cömert<cevan/civan/cüvan+merd, çapraz<çep+rast, çerçeve<çar+çube, tülbent<ter+bend, panzehir<pad+zehr, lades<yad+dest, çarşaf<çader+şeb, kezzap<tiz+ab, menteşe<bend+güşa sözcüklerinde ses değişimleri ve ses düşmeleri meydana gelmiştir.

KISALTMALAR

Far.: Farsça

Far.S: Farsça-Türkçe Sözlük (Kantar, 2010)

OTAL: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Devellioğlu, 1996)

TS: Türk Dil Kurumu Yayınları Türkçe Sözlük (2005)

TT: Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

Baran, Burhan (2018). Osmanlı Türkçesi Öğretiminde Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2131-2142.

Develi, Hayati (2008). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dursonoğlu, Halit (2009). Türkiye Türkçesindeki Farsça Sözcükler ve Kullanım Şekilleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1, 131-142.

Kantar, Mehmet (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Kantar, Mehmet (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Özçelik, Sadettin (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 612,1033-1041.

Öztürk, Mürsel (1988). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Parlatır, İsmail (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Timurtaş, Faruk Kadri (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, Nimet (1997). *Farsça Dilbilgisi*. Erzurum: Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi.